

se pozabavio specifičnostima dječaka i djevojčica, odnosno muškaraca i žena. Tako npr. piše: »Svoju djecu ne učimo da je zemlja ravna. Ne bismo ih trebali učiniti ni neosnovane, ideološki utemeljene teorije o naravi muškaraca i žena – ili o naravi hijerarhije.. Ako su zdrave i normalne, žene ne žele dječake. Žele muškarce. Žele nekoga s kime bi se natejale, nekoga s kime se mogu uhvatiti u koštac.« (328) Također u ovom naslovu istaknuta je pozitivna uloga agresivnosti u životu koja odlučnosti daje prosocijalno lice.

12. Pomilujte mačku kada je sretnete na ulici

Voljeti znači prihvatiti i ograničenja koja život donosi. U ovom, zadnjem poglavlju autor je jedan veći dio posvetio poteškoći s kojom se zajedno s ostalim članovima obitelji nosi, a to je bolest jednoga njihova člana. Poglavlje ima notu osobnoga Petersonova svjedočanstva. Iz vlastitoga iskustva autor izvlači i korisne zaključke: »Svakoga dana odvojite vrijeme za razgovor i promišljajne o bolesti (ili krizi o kojoj je riječ) i o tome kako biste se s time trebali nositi. Izvan toga vremena ne razgovarajte niti razmišljajte o tome. Ako ne postavite tu granicu postat ćete iscrpljeni i sve će se strmoglaviti u bezdan. To ne pomaže. Čuvajte svoju snagu.« (363) Prvo poglavlje započinje promišljanjima o jastozima, a zadnje, dvanaesto završava s mačkama.

Završetak knjige također ima osobnu notu, obogaćen je s više biblijskih citata te završava pitanjem koje čitatelja

poziva na aktivno oslušivanje vlastite životne stvarnosti. Među najčešće citiranim autorima u knjizi jesu Aleksandar Solženjicin, Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Friedrich Nietzsche i ostali. Smatramo kako je autor propustio spomenuti agape, caritas, kao specifičan oblik života u kojem kršćani vide ostvarenje vlastitoga života, ali i života u zajednici, te isto tako i jasnije istaknuti što je s odnosom u životu prema onima koji su isključeni, slabi, na periferiji, *nekorisni* za društvo. U knjizi se pojavljuju pojedine riječi koje nisu uobičajene u hrvatskome jeziku kao što je *uosobiti*, *uriječiti* i dr. Svaki naslov ima svoj okvir, a to su pravila koja autor esejski obrađuje te napisanim pravilom počinje i zaključuje svako poglavlje. U djelu se može pronaći mnoštvo poticajnih rečenica koje u suglasju s drugima otvaraju nove melodije našim mogućnostima promišljanja i zaključivanja.

Josip Bošnjaković

Mirjana RADAN

Zamjensko majčinstvo.

Bioetička prosudba

– Biblioteka Donum vitae, Knjiga 9, Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Studio Moderna, Zagreb, 2018., 172 str.

U nizu vrijednih, ali još uvijek rijetkih bioetičkih publikacija na hrvatskoj znanstvenoj knjižnoj sceni pojavila se

knjiga u izdanju Centra za bioetiku Filozofsko-teološkoga instituta Družbe Isusove, naslovljena *Zamjensko majčinstvo. Bioetička prosudba*, dr. sc. Mirjane Radan, dr. med., specijalistice ginekologije, subspecijalistice fetalne medicine i opstetricije, prof. filozofije i religijske kulture.

Na nešto manje od dvije stotine stranica snažnoga naboja bioetičke, sociološke, medicinske i filozofske analize obrađuju se krucijalna pitanja instrumentalizacije ljudskoga rađanja ostvarivoga s pomoću zamjenskoga majčinstva u devet sadržajnih cjelina složenih bioetičkih nedoumica pred koje nas neprestano izlaže ubrzan razvoj biomedicinskih otkrića u borbi protiv neplodnosti i u nastojanju ostvarivanja reproduktivnih čežnji.

Izazovi se višestruko odražavaju na brojne aktere koji su prozvani da se s tim složenim pitanjem primjereno suoče. Tako bračne partnere pogođene nemogućnošću začeća izlaže pred (ne) ostvarivu težnju za novim mogućnostima ostvarenja zakinutoga roditeljstva; znanstvenike potiče na potragu za novim sofisticiranim metodama; dok bioetičare suočava s potrebom osvješćivanja složene holističke problematike kojoj određene mogućnosti mogu voditi.

Upravo jedno takvo blisko sagledavanje iz svoje znanstvene i profesionalne domene, ali naglašeno humanističke perspektive sa snažnim nabojem kršćanske antropologije i liječničkoga personaliz-

ma, daje dr. sc. Mirjana Radan u knjizi *Zamjensko majčinstvo*.

Za razliku od mnogih drugih knjiga koje su u niz vrijednih publikacija akademskih ostvarenja dolazile iz isključivo teoretskoga sagledavanja, pred sobom imamo sadržaj pisan iz neposrednoga iskustva suradnje, savjetovanja i izravnoga rada s partnerima pogođenima poteškoćama u ostvarivanju začeća. Mnogima je od njih autorica ove knjige, kao ginekologinja i porođničarka, iz svojih ruku predala u prvi zagrljaj dijete za kojim su toliko čeznuli. S drugima je pak prolazila njihovu patnju i prepreke. Dok trećima osvješćuje moralne razloge (ne)prihvatljivosti svega onoga što se pojedinim biomedicinskim dostignućima predlaže kao tehnološki ostvarivo neuvazavajući bioetičku i antropološku bit u pozadini onoga što zamjensko majčinstvo u sebi krije.

Zamjensko majčinstvo, kao kontroverzna uslužnost reproduktivne medicinske potpomognute oplodnje uključuje (bio)etičku, medicinsku, sociološku, psihološku i zakonodavnu kompleksnost nerazdruživih posljedica u složenim odnosima koje ova knjiga nastoji osvjetliti i u javnosti probuditi kritičku svijest o malo znanoj temi s tih višestrukih stajališta, objedinjenih kroz sadržajni prikaz medicinskih saznanja, antropoloških postavki, pravne legislative, bioetičkih i teoloških usmjerenja.

Knjiga dr. Radan pobuđuje kritička propitkivanja bioetičkih dvojbi i moralnoga permisivizma, relativizma, liberalizma, radikalnoga feminizma, rodne

ideologije, hedonizma, utilitarizma i tehnicizma u ideološki pluralnom društvu koje nastoji u određenim zahvatima redukcionistički marginalizirati moralnu i duhovnu dimenziju biomedicinskih postignuća na području reproduktivne medicine.

Upravo iz pobude da se revalorizira nerazdruživa spona etičnosti i moralnosti u karakternoj značajci medicine kao plemenite znanosti koja je stoljećima predstavljala njezin nerazdruživi epitet ovim se sadržajnim naslovima nastoji ukazati na moguća moralna zastranjenja.

Radi dobro argumentiranoga prokazivanja knjiga sadržajno prodiro u dublje slojeve od samih medicinskih mogućnosti otvarajući Pandorinu kutiju kompleksne problematike nezaobilaznih pitanja s kojima se trebaju suočiti svi sudionici zamjenskoga majčinstva (oni koji to neposredno omogućuju tehničkom provedbom i na biološkoj i na zakonodavnoj razini). A to su upravo izostavljena pitanja iz kritičkoga sagledavanja više relacijskih odražavanja na metamorfozu tradicionalnih obitelji u višeroditeljske potpunim ili djelomičnim gestacijskim zamjenskim majčinstvom kojim dijete može imati tri majke (biološku, nositeljicu i zakonsku) i dva oca (biološkoga i zakonskoga); lomom između izravnoga genetskoga srodstva s obama roditeljima; složenosti bioloških i psiholoških segmenata te zdravstvenih posljedica i zamjenske majke i *privremenoga* djeteta; zakonski neformalnoga oblika posvojenja ugovornih

obveza *naručenoga djeteta*; eksploatacije zamjenskoga materinstva komercijalizacijom reproduktivnih organa ili spolnih stanica; ekonomske komercijalizacije, emocionalnoga/fizičkoga/sakramentalnoga preljuba heterolognoga roditeljstva, *reproduktivne prostitucije*, prodaje vlastitoga genetičkoga identiteta, svoga tijela i svih njegovih jedinstvenih biološko-psiholoških i duhovnih svojstava, kao i mnogih drugih, čini se, sociološki retoričkih pitanja, koje ova knjiga ne će ostaviti na toj razini prosvjetljujući nas činjenicama skrivenim između redaka nekritičke prihvaćenosti progresivnih medicinskih mogućnosti.

Iako termin *zamjenskoga majčinstva* na prvu pomisao pobuđuje neke plemenite aspiracije altruističnih pobuda, prema kojima bi ono moglo biti prihvatljivo jer omogućuje život novomu ljudskom biću, neplodnomu paru ostvaruje dobivanje djeteta, a širu zajednicu obogaćuje novim članom, usudila bih se izreći da surogatno majčinstvo u biti obezvrjeđuje sam termin materinstva svodeći zamjensku majku samo na njezinu biološko-reproduktivnu sastavnicu, pretvarajući ju u produktivni objekt.

Tim bih se dalje odvažila usporediti s negativno intoniranim terminom *maćehe*, koja je u stanju odreći se vlastitoga djeteta, daljnjega izražavanja majčinske ljubavi i odgovornoga materinstva. Žene su u stanju dobrovoljno se lišiti prve izgovorene djetetove riječi, *mama*, i prepustiti to uzvišeno priznanje nekomu drugomu, *naručiteljskoj majci*.

Nadalje se u knjizi primjećuje određeni senzibilitet i prema samomu djetetu, rođenomu pomoću tih metoda, kod kojeg se može javiti osjećaj »relativnosti, nestalnost i neodređenost svijeta oko sebe, kao i promjenjivost životnih načela, shvaćajući da nigdje nema utočišta i sigurnosti«, zbog čega je stabilnost i cjelovit rast djeteta u biološkom, psihološkom i duhovnom smislu uvelike narušen.

Osim na ta lingvistička, sociološka, psihološko-bihevioralna sadržajna zahvaćanja, knjiga se nadalje osvrće i na samu bioetičku prosudbu zamjenskoga majčinstva, koja ponajprije ovisi o motivima na temelju kojih se pojedinci odlučuju za njega (medicinsko-biološkim zaprekama, pravnim poteškoćama posvojenja djeteta, komercijalnim aspiracijama, karijerističkom komotnosti, pomodarstvom, zahtjevima istospolnih parova i samaca ili nekih drugih motiva); a potom i o uvjetima te načinima na koje se ono ostvaruje (izvantjelesnim metodama, heterolognom provenijencijom spolnih stanica). Na temelju tih sintetičkih sagledavanja prikazuje se ključna moralna prosudba (ne)poštivanja i instrumentalizacije dostojanstva ljudskoga rađanja koje treba biti pravno zaštićeno međunarodno relevantnim legislativno proglašenim i ratificiranim bioetičkim dokumentima i proglasima crkvenoga učiteljstva.

Bioetičku evaluaciju promatra se na temelju nekoliko ključnih moralnih zastranjenja izdvojenih iz složene problematike koju zamjensko majčinstvo

u sebi uključuje. Osim bioetičke prosudbe izvantjelesne oplodnje, stvaranja suviška embrija, predimplantacijske dijagnostike, heterologne genomske hibridizacije, kriokonzerviranja surplus embrija, zakonodavnih prijevora, medicinskih nuspojava i ostalih moralno-etičkih dvojbi koje medicinski potpomognuta oplodnja u sebi uključuje, knjiga se na poseban način usredotočuje na tri ključna elementa: nezaobilazna pitanja s kojima se suočavaju sudionici zamjenskoga majčinstva u složenosti međuljudskih odnosa; posljedice utjecaja na zdravlje zamjenske majke; problem komercijalizacije usluga i heterolognoga roditeljstva koji obezvrjeđuju dostojanstvo ljudskoga rađanja iz aranžmana surogatstva te pregled modela pravnih uredbi u međunarodnim dogovorima i zakonima različitih država uz konkretne prikaze istaknutih slučajeva.

S obzirom na širi interdisciplinarni pristup toj rijetko prisutnoj temi na razini teoretski dobro argumentiranih činjenica knjiga će dobro doći u apologetici zastupljenih stavova u Republici Hrvatskoj, no osvjetlit će i potencijalne manipulacije koje bi mogle u dogledno vrijeme i u Lijepoj Našoj zaprijetiti valom bioetičkoga permisivizma globalizacijskih procesa i liberalnih ideoloških strujanja radikalnoga feminizma, kojih smo već uvelike svjesni.

Vrjednujući ženino majčinstvo, nije namjera *reducirati* ženu samo na kućanske poslove i rađanje, nego vratiti majčinstvu njegovo simboličko značenje. Jer misterij žene, kako kaže Ivan Pavao

II., izražava i pokazuje svoj krajnji i temeljni cilj u majčinstvu, kada je riječ o *afektivnom, kulturnom, duhovnom* majčinstvu preko kojega žena u najvećoj mjeri zauzima svoj temeljni stav prema društvu i drugim ljudima.

Na tragu toga i Herderov *Leksikon za Teologiju i Crkvu* (2006.) u br. 7. interpretira pojam majčinstva u društvenom smislu, u kojem je uloga majke trenutno podložna dubokim promjenama. Dok je nekada geneza pojma *majke* bila definirana začetnicom, izvorom i korijenom poimanja same biti žene; dakle intencionalno opredjeljenje žene bilo je *biti majkom*, danas je to samo jedan od načina postajanja ženom. I one žene koje to ne uspijevaju ostvariti nisu ni po čemu manje vrijedne žene.

Iako se žena sve manje definira s obzirom na majčinstvo, unatoč tomu, pojedine žene pate za njim. Budući da neplodnost kod određenih partnera

može svojedobno izazivati krizu njihova roditeljskoga i/ili bračnoga ostvarenja, njihove bi odluke ipak trebale biti utemeljene na bioetički prihvatljivim postavkama koje naglašavaju da bi roditeljstvo trebalo biti plod tjelesno-duhovnoga sjedinjenja i jedinstva među supružnicima u punini međusobnoga darivanja dviju osoba, kojim muškarac i žena surađuju sa Stvoriteljevom moći u rađanju nove osobe.

Bioetički se sud mora temeljiti na poštivanju ljudskoga zametka, prirodi ljudske spolnosti i bračnoga čina te jedinstvu obitelji, što se zamjenskim majčinstvom u holističkoj integraciji ne ostvaruje.

Ono je samo surogat za roditelja, zamjena za vlastito biološko dijete, izigravanje posuđenoga roditeljstva, glumljenje privremenoga majčinstva, zavaravanje Obiteljskoga zakona, trajnih roditeljskih osjećaja i zadržane privrženosti djetetu.

Suzana Vuletić